

Joanna Domańska
Akademia Marynarki Wojennej

PRZEMIANY ORGANIZACYJNE DOMÓW DZIECKA W LATACH 1945–1989

STRESZCZENIE

Na przestrzeni lat 1945–1989 na skutek zmieniającej się sytuacji społecznej, politycznej i ekonomicznej kraju domy dziecka poddawane były wielu przemianom organizacyjnym. Ukształtowały się one w tym czasie jako instytucje o scentralizowanej organizacji. W okresie powojennym ponad 22 procent dzieci było osamotnionych. Istniała więc pilna potrzeba stworzenia wielu placówek opiekuńczych. Organizacja opieki nad dzieckiem osieroconym stała się jednym z istotnych zadań polityki oświatowej.

W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych zaczęła dominować teoria pedagogiczna oparta na założeniach ideologii marksistowskiej. Od 1956 roku następowały przemiany w systemie wychowania i organizacji domów dziecka. Przełom nastąpił w latach 1962–1972. Zaczęto coraz większe znaczenie nadawać powiązaniu działalności domów dziecka z całym systemem oświaty. Okres lat 1973–1981 przyniósł kolejne zmiany. Wynikały one z nowego podziału administracyjnego kraju. Coraz większy odsetek wychowanków zaczęły stanowić sieroty społeczne. Przeobrażeniu uległy opieka i wychowanie, pojawiły się wyraźne aspekty resocjalizacyjne. Na przestrzeni lat 1981–1989 nastąpiło załamanie wielu inicjatyw i działań. Zmniejszeniu uległa liczba placówek i pogorszyły się warunki materialne domów dziecka.

Słowa kluczowe:

dom dziecka, sierota naturalna, sierota społeczna.

Po zakończeniu wojny jednym z najważniejszych do rozwiązania problemów społecznych była kwestia sieroctwa. Według przeprowadzonego w czerwcu 1945 roku spisu aż 22,2% ogółu dzieci było osamotnionych. Były to sieroty, półsieroty, dzieci opuszczone lub zagubione. Problem pogłębiał fakt, że w czasie II wojny światowej wiele placówek opiekuńczych uległo likwidacji, zginęło też wielu wychowawców. W związku z tym zaistniała konieczność tworzenia nowych zakładów opieki całkowitej.

W pierwszych latach powojennego państwa polskiego rozmiary potrzeb opieki nad dziećmi wyznaczały skutki wojny oraz masowe ruchy przesiedleńcze. Pomimo wyniszczenia kraju i nędzy materialnej z inicjatywy władz państwowych i organizacji społecznych podjęto akcję ratowania dzieci. Już w 1944 roku Komisja Poselska Krajowej Rady Narodowej wysunęła postulat roztoczenia opieki nad dziećmi w zakresie rozwoju fizycznego, wyżywienia i warunków mieszkaniowych. W tym celu zarządzeniem ministra oświaty z 31 stycznia 1946 roku utworzono Departament Opieki nad Dzieckiem zajmujący się całokształtem zadań opiekuńczo-wychowawczych, z odpowiednimi komórkami w kuratoriach i inspektoratach szkolnych¹.

Organizacja opieki nad dzieckiem (w tym osieroconym) stała się istotnym zadaniem polityki oświatowej, co określiła uchwała Rady Ministrów z 12 czerwca 1945 roku. Państwo stało się — obok organizacji społecznych, samorządowych i kościelnych — jednym z organizatorów opieki nad dzieckiem osamotnionym. Mimo bardzo trudnej sytuacji w maju 1945 roku na terenie kraju istniało już około 400 domów dziecka, utworzonych głównie dla sierot, które w placówkach tych stanowiły ponad połowę wychowanków².

Rozmieszczenie domów dziecka było jednak nierównomierne. Najwięcej ich znajdowało się w województwach krakowskim, rzeszowskim i warszawskim. W województwach śląsko-dąbrowskim, lubelskim, kieleckim i łódzkim liczba placówek wahała się w granicach 40–30, a najmniej ich było w województwach poznańskim, pomorskim, okręgu mazurskim, gdańskim i białostockim³. Zaprezentowane dane przedstawia wykres 1.

Nierównomierne rozmieszczenie domów dziecka w poszczególnych województwach wynikało z uwarunkowań związanych z przebiegiem wydarzeń wojennych. Front działań wojennych najwcześniej, bo w 1944 roku, przechodził przez tereny Polski południowej i centralnej, najpóźniej zaś, w 1945 roku, przez obszary północne⁴. Implikowało to nie tylko możliwości organizacji domów dziecka na tych terenach, ale także ekonomiczną i społeczno-demograficzną sytuację, zwłaszcza na ziemiach północno-wschodnich⁵, która wyznaczała potrzeby opieki całkowitej nad dzieckiem.

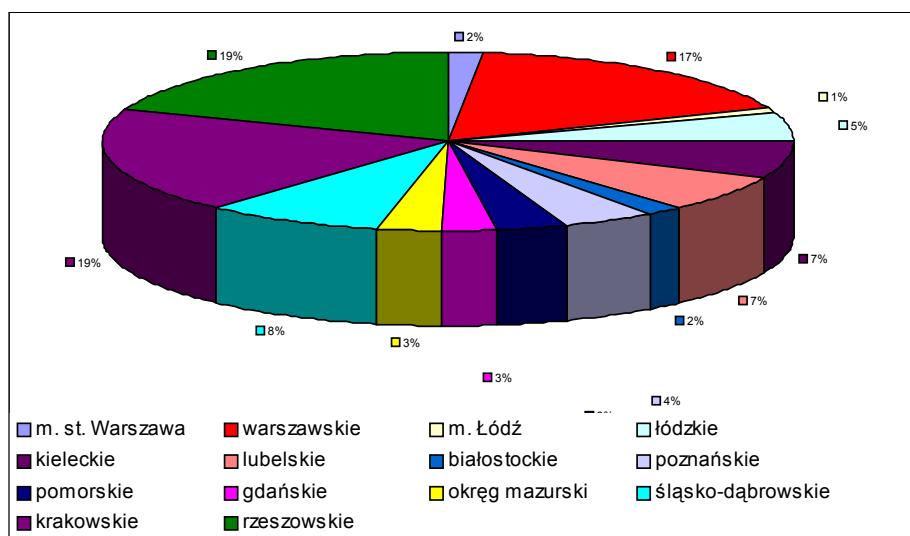
¹ J. Lewandowski, *Troska o dziecko*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1980, s. 86.

² *Historia wychowania, wiek XX*, red. J. Miąso, PWN, Warszawa 1980, s. 400.

³ Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej APO), zespół: Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski z lat 1945–1950, *Opieka nad dziećmi i młodzieżą*, sygn. 390/212, s. 4, 16, 17.

⁴ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914–1945*, Świat Książki, Warszawa 2003, s. 586–587, 616–617.

⁵ Cz. Browiński, *Olsztyn 1945–1970*, Wyd. Pojezierze, Olsztyn 1974, s. 18.

Wykres 1. Rozmieszczenie domów dziecka w Polsce wg województw (%).
Stan z 31 maja 1945 r.

Źródło: Archiwum Państwowe w Olsztynie, zespół: Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski (1945–1950), *Opieka nad dziećmi i młodzieżą*, sygn. 390/212, s. 4, 16, 17.

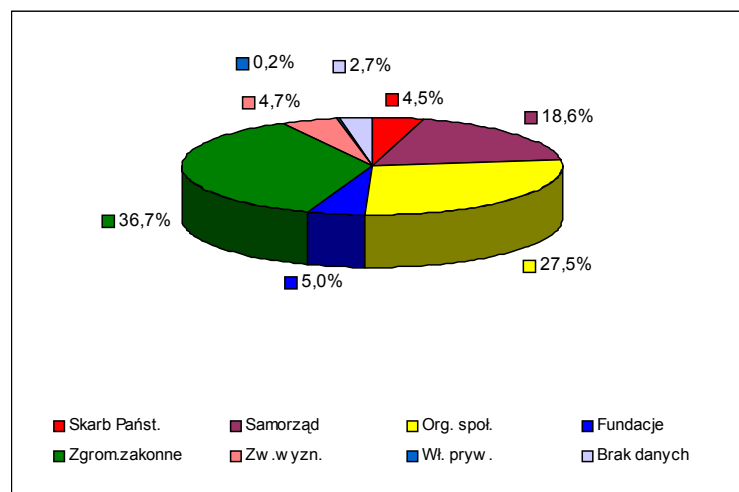
Organizatorami domów dziecka były władze państwowe, samorząd, organizacje społeczne, fundacje, zgromadzenia zakonne, związki wyznaniowe i osoby prywatne. Do państwa należało 18 spośród 413 zorganizowanych w kraju placówek, do samorządu 85, do organizacji społecznych 111, do fundacji 20, do zgromadzeń zakonnych 148, do związków wyznaniowych 19, jako własność prywatna funkcjonował jeden dom dla sierot (w Poznańskim). Z powyższych danych wynika, że ponad połowa zakładów w kraju należała do zgromadzeń zakonnych, trochę mniejszą liczbę placówek prowadziły kolejno organizacje społeczne i zakłady należące do organizacji społecznych (tabela 1). Procentowy udział podmiotów prowadzących zakłady opieki całkowitej dla sierot przedstawiono na wykresie 2.

Tabela 1. Zakłady opieki całkowitej dla sierot wg województw i podmiotów prowadzących (w liczbach). Stan z 31 maja 1945 r. (bez okręgu mazurskiego)

Województwo	Ogółem	Skarb Państwa	Samorząd	Org. społ.	Fundacje	Zgrom. zakonne	Związki wyzn.	Własność prywatna	Brak danych
białostockie	6	–	2	1	–	3	–	–	–
gdańskie	5	2	–	1	–	2	–	–	–
kieleckie	39	3	7	14	1	10	2	–	2
krakowskie	92	2	16	35	6	29	1	–	3
lubelskie	32	1	6	8	–	15	2	–	–
łódzkie	25	2	8	6	–	8	1	–	–

m. Łódź	5	–	5	–	–	–	–	–	–
pomorskie	21	–	7	3	–	9	2	–	–
poznańskie	15	1	–	3	4	6	–	1	–
rzeszowskie	33	1	3	10	4	15	–	–	–
śląsko- -dąbrowskie	40	1	11	5	3	10	9	–	1
m. Warszawa	8	–	4	1	–	3	–	–	–
warszawskie	82	5	6	24	2	38	2	–	5
Ogółem:	403	18	85	111	20	148	19	1	11

Źródło: APO, zespół: *Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski (1945–1950), Opieka nad dziećmi i młodzieżą, sygn. 390/212, s. 4.*

Wykres 2. Podmioty prowadzące domy dziecka (w %). Stan z 31 maja 1945 r.

Źródło: APO, zespół: *Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski (1945–1950), Opieka nad dziećmi i młodzieżą, sygn. 390/212, s. 4.*

W następnych latach nie zaszły istotne zmiany w zakresie upaństwowienia domów dziecka. W 1947 roku państwowe placówki stanowiły 17% ogólnej liczby domów dziecka w Polsce. Resort oświaty określił jednak ramy organizacyjne i typy placówek opieki całkowitej dla osieroconych dzieci i młodzieży. Wśród nich były następujące:

- rozdzielcze domy dziecka;
- domy dziecka dla dzieci normalnych;
- domy dziecka dla młodzieży normalnej⁶.

⁶ W grupie placówek opiekuńczo-wychowawczych, które zapewniały dzieciom i młodzieży opiekę całkowitą, były także zakłady specjalne. Zob.: Z. Zbyszewska, *Organizacja i wychowanie w domu dziecka*, Państwowy Instytut Higieny, Warszawa 1946, s. 13–15.

Państwo dotowało działalność wszystkich domów dziecka, lecz dotacja dla placówek społecznych była mniejsza o 18% w porównaniu z placówkami państwowymi⁷.

W okresie powojennym zajmowano się także wyszukiwaniem dzieci polskich poza granicami kraju⁸. W ramach repatriacji (według listy sporządzonej przez PCK) do 7 lipca 1947 roku powróciło do Polski 154 dzieci. W miesiącach od lipca do września 128 dzieci, a od września do końca grudnia 225 dzieci. Z zestawienia na 31 października 1947 roku wynika, że repatriowano ze strefy amerykańskiej 1150 dzieci, a na powrót do kraju oczekiwało kolejnych 1021⁹.

W latach 1945–1949 nastąpił rozwój form opieki nad dzieckiem sierocym, co było kontynuacją poczynań opiekuńczo-wychowawczych z lat międzywojennych. Sieroty umieszczano nie tylko w domach dziecka, ale również w rodzinach zastępczych, były one także przysposabiane, co pozwalało szybciej i skuteczniej rozwiązywać problem sieroctwa¹⁰. W 1945 roku, według danych szacunkowych, w rodzinach zastępczych przebywało około 100 tys. dzieci, podczas gdy we wszystkich innych placówkach opiekuńczo-wychowawczych wychowywało się ich tylko około 45 tys.¹¹

W zakresie form pracy wychowawczej domy dziecka wykształciły pewien system organizacji życia. Przede wszystkim rozwinięto samorządność dziecięcą lub młodzieżową, ponadto prawie w każdym domu dziecka starano się zaprowadzić takie formy i metody organizacji zespołu dziecięcego¹², które zapewniłyby lepszą działalność tych ośrodków¹³.

⁷ Tamże, s. 14.

⁸ Na wiosnę 1947 r. wyruszył do Niemiec zespół z dr. Romanem Hrabarem i Wiktoorem Pietruszką, który wraz z Polskim Czerwonym Krzyżem rozpoczął zorganizowaną akcję odnajdywania zagubionych dzieci. Misja Hrabara, działającego w charakterze pełnomocnika do spraw rewindykacji dzieci polskich, spotkała się z wieloma trudnościami, zwłaszcza w strefie okupacji amerykańskiej i brytyjskiej. Władze amerykańskie nie były zorientowane w sprawie Volksdeutschwów i Deutschtammige. Dzieci tej kategorii uważano za niemieckie, choćby nawet ich rodzice przebywali w Polsce. Celem usprawnienia akcji repatriacyjnej oraz usunięcia przeszkód stawianych przez brytyjskie i amerykańskie władze okupacyjne zespół Hrabara odbył spotkanie z przedstawicielami tychże władz, podczas którego uzgodniono wiele spornych spraw.

⁹ Z. Zbyszewska, wyd. cyt., s. 249.

¹⁰ E. Bartkowiak, *Przemiany w podstawowych formach opieki nad dzieckiem osieroconym na tle zmieniających się potrzeb społecznych*, „Ruch Pedagogiczny”, 1993, nr 1–3, s. 61.

¹¹ F. Pawuła, *Moja działalność opiekuńcza w pierwszych latach Polski Ludowej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1984, nr 8, s. 26.

¹² Niestety w polskiej literaturze pedagogicznej, co potwierdza sąd Kazimierza Czajkowskiego, brakuje danych dotyczących opisów wychowania zakładowego, zwłaszcza organizacji zespołowego życia w tych zakładach.

¹³ W. Głuszak-Węgierska, *Zakłady opieki całkowitej w województwie bydgoskim w latach 1945–1975*, IKN ODN, Bydgoszcz 1984, s. 16–17.

Istotne zmiany w zakresie organizacji domów dziecka nastąpiły w latach 1950–1955, wszystkie bowiem instytucje opieki całkowitej, prowadzone wcześniej przez organizacje społeczne, przejęło państwo. Jedynymi niepaństwowymi zakładami opieki całkowitej pozostały domy dziecka prowadzone przez Caritas¹⁴.

W państwowych domach dziecka odsunięto od pracy Kościoł i zakony, uznane za wrogie lub „obce ideologicznie”. W tym posunięciu chodziło głównie o to, aby odciąć wychowanków od Kościoła i religii, od uprawiania praktyk religijnych¹⁵. Głównym zadaniem opieki nad dziećmi osieroconymi stało się wychowanie ich na budowniczych socjalizmu. Odrzucono zatem dotychczasową tradycję i dorobek pedagogiczny, kierując uwagę na wskazania „nauki radzieckiej”. Te działania związane z procesem sowyetyzacji miały na celu „wychowanie nowego człowieka”, co słuszniej byłoby nazwać indoktrynacją niż wychowaniem¹⁶.

Na dalszym rozwoju opieki nad dzieckiem niekorzystnie odbiło się też zlikwidowanie w 1952 roku Polskiego Instytutu Służby Społecznej i przerwanie działalności Zakładu Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego. Pociągnęło to za sobą odsunięcie wielu pedagogów od wpływu na kształtowanie dalszego rozwoju opieki nad dzieckiem oraz zahamowanie prac badawczych w tym zakresie¹⁷.

Formą dominującą w opiece nad sierotami w latach 1950–1956 stały się państwowe domy dziecka¹⁸, które w zmienionej rzeczywistości poddano swego rodzaju transformacji. Przemiana dotyczyła nie tylko celów, ale także form i metod pracy z dzieckiem. Tym, co charakteryzowało pracę opiekuńczo-wychowawczą w omawianym okresie, było skoncentrowanie na masowych formach oddziaływania, przewaga problematyki wychowania zespołowego nad indywidualną pracą z dzieckiem oraz niewystarczająca troska o rozwój samodzielnego myślenia. Powszechnie stosowano upolitycznienie zajęć, realizowane nierzadko w oderwaniu od praw rozwoju psychiki dziecka i od jego doświadczeń społecznych¹⁹. Wynikało to z faktu, iż w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych zaczęła się rozwijać teoria pedagogiczna oparta na założeniach metodologii marksistowskiej. Na skutek wdrażania w latach 1950–1955

¹⁴ F. Moskal, *Dom dziecka w czterdziestoleciu Polski Ludowej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1985, s. 64–65.

¹⁵ F. Mielczarek, *Ideologiczno-polityczna indoktrynacja nauczycieli w Polsce w latach 1945–1956*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1997, s. 86.

¹⁶ T. Hejnicka-Bezwińska, *O zmianach w edukacji, konteksty, zagrożenia i możliwości*, Wyd. Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2000, s. 75.

¹⁷ E. Bartkowiak, wyd. cyt., s. 64–65.

¹⁸ W 1956 r. na terenie kraju było 427 państwowych domów dziecka, w których przebywało 36 168 wychowanków. Wśród nich sieroty i półsieroty stanowiły 82%.

¹⁹ I. Chmielewska, *O niektórych błędach w wychowaniu postawy ideowej dzieci*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 1957, nr 1, s. 24–67.

błędnej ideologii socjalizmu domy dziecka straciły swój naturalny charakter. Z placówek typowo opiekuńczych przerodziły się w państwowe i świeckie instytucje wychowania socjalistycznego²⁰.

Istotne znaczenie dla przeobrażeń w pracy opiekuńczo-wychowawczej w domach dziecka miała pedagogika radziecka²¹. Czołowym pedagogiem radzieckim, z którego dorobku korzystała pedagogika polska, był Antoni Makarenko. Do naczelnych idei wychowania Makarenki zastosowanych w pracach polskich domów dziecka zalicza się: ideę socjalistyczną, ideę zespołu, ideę pracy jako czynnika leczniczego. Członkami zespołu byli zarówno wychowankowie, jak i wychowawcy. Wszyscy mieli żyć jednym życiem, wspólnymi dążeniami i wspólną pracą²². Wzory radzieckie — wypierające polskie tradycje i doświadczenie w zakresie opieki nad dzieckiem osieroconym — były także umacniane przez wzory pracy stosowane w powracających z ZSRR polskich domach dziecka.

Innym problemem w latach 1950–1956 były rzutujące na organizację domów dziecka trudności finansowe i związany z tym niedostatek środków materialnych (na wyżywienie i wydatki rzeczowe), braki ilościowe i jakościowe kadry pedagogicznej oraz trudne warunki pracy, co powodowało rotację pracowników. W systemie opieki nad sierotami dominowały duże formy instytucjonalne²³, organizowane, kierowane i nadzorowane w sposób scentralizowany, ściśle powiązane z całym systemem opieki oraz wychowania dzieci i młodzieży.

Lata 1956–1961 to czas konfrontacji zdobytych doświadczeń w zakresie opieki nad dzieckiem z potrzebami społeczno-politycznymi. Poddano wówczas ostrej krytyce wiele dotychczasowych posunięć i założeń pedagogicznych. Sprzyjały temu ówczesne wydarzenia społeczno-polityczne i zmiany w metodach kierowania gospodarką i życiem społecznym²⁴. W tym też czasie nastąpił zwrot w polityce opiekuńczej. Skrytykowano mechaniczne przenoszenie radzieckich doświadczeń, natomiast opowiedziano się za rodzimymi tradycjami i doświadczeniami.

W latach 1956–1961 zanegowano ukształtowaną sieć placówek opieki zakładowej z poprzedniego okresu, a rozpoczęto organizację różnego typu zakładów

²⁰ E. Bartkowiak, wyd. cyt., s. 64.

²¹ W. Głuszak-Węgierska, *Zakłady...*, wyd. cyt., s. 18.

²² K. Czajkowski, *Wychowanie zespołowe w domach dziecka. Inspiracje Makarenkowskie*, ZWS, Warszawa 1964, s. 26.

²³ Podstawowym argumentem przemawiającym za dużymi placówkami były oszczędności finansowe. Przeciwnicy tych rozwiązań organizacyjnych słusznie wskazywali na anonimowość dziecka i jego zagubienie w takiej placówce.

²⁴ S. Badora, *Uczucia i profesjonalizm. O formach opieki zastępczej*, Wyd. WSP, Częstochowa 1995, s. 176–177.

opiekuńczych w pobliżu środowiska rodzinnego w celu wzmocnienia więzi rodzinnych. Powstały wówczas pierwsze rodzinne domy dziecka, ale główną formę opieki całkowitej stanowiły nadal państwowe domy dziecka, w których nastąpiła poprawa warunków pracy²⁵.

Dalszy rozwój kierunków i form opieki nad dzieckiem wyznaczała ustawa dotycząca rozwoju oświaty i wychowania wydana w 1961 roku. Lata 1962–1972 to czas wprowadzania jej w życie. Nastąpiło wówczas podporządkowywanie głównych kierunków opieki systemowi socjalno-opiekuńczemu Polski Ludowej oraz przewartościowanie roli poszczególnych form opieki nad dzieckiem. Polityka opiekuńczo-wychowawcza została powiązana z całym systemem oświaty i wychowania w zakresie wychowania dzieci i młodzieży.

W omawianym czasie nie rozbudowywano sieci placówek opieki całkowitej (zakładowej)²⁶, natomiast kładziono nacisk na rozszerzanie innych form tej opieki, na przykład rodzin zastępczych, opiekuńczych, rodzinnych domów dziecka²⁷.

W latach 1962–1972 usprawniono system doskonalenia kadr, organizując kursy i konferencje. Ośrodki naukowe prowadziły wielostronne badania nad funkcjonowaniem systemu opieki nad dzieckiem oraz sprawnością i wartością kompensacyjną różnych jej form. Przeprowadzono też ogólnokrajową analizę działalności domów dziecka, a jej wyniki podsumowano podczas konferencji krajowych²⁸.

Lata 1973–1981 były okresem modernizacji systemu opieki. Wspomniane wcześniej zmiany i tendencje w działalności opiekuńczo-wychowawczej systemu oświaty i wychowania potwierdzają także cele i zadania polityki oświatowej zawarte w „Raporcie o stanie oświaty”²⁹ oraz uchwale Sejmu PRL z 3 kwietnia 1973 roku.

Raport zakładał skupienie sierot w jednej instytucji, aby oddzielić sieroty naturalne od społecznych, oraz opracowanie naukowych zasad obowiązujących we wszystkich typach domów dziecka. Dla nieletnich matek z dziećmi postanowiono stworzyć specjalne domy opieki. Innym ważnym ustaleniem było skoncentrowanie polityki opieki „w jednym ręku” i powiązanie jej ze służbą poradnictwa wychowawczego, orientacji szkolnej, służbą zdrowia psychicznego oraz z polityką opieki

²⁵ A. Kelm, *Węzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej*, Wyd. Naukowe „Żak”, Warszawa 2000, s. 33, 176–177.

²⁶ W latach 1962–1972 liczba domów dziecka w kraju była stabilna i wynosiła średnio około 370. Wśród wychowanków domów dziecka było około 50% sierot i półsierot naturalnych.

²⁷ W. Głuszak-Węgierska, wyd. cyt., s. 24–27.

²⁸ A. Kelm, *Formy opieki nad dzieckiem w Polsce Ludowej*, WSiP, Warszawa 1983, s. 33–34.

²⁹ *Raport o stanie oświaty w PRL*, PWN, Warszawa 1973.

nad rodziną i całokształtem polityki socjalnej. Lustrzanym odbiciem tego raportu była uchwała Sejmu PRL z 12 kwietnia 1973 roku o zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budowie socjalistycznej Polski³⁰.

W 1975 roku przeprowadzono reorganizację administracji, niekorzystną dla pracy opiekuńczo-wychowawczej domów dziecka. Dotychczasowa kadra w obszarze województw została rozdzielona w wyniku nowego podziału administracyjnego kraju, a wśród nowo pozyskanej znalazły się osoby bez odpowiedniego doświadczenia i przygotowania. Sytuacja ta przekładała się na ówczesny system doskonalenia, który — reorganizowany — zaczął tracić zdolność integrowania środowiska wychowawców. Wielu zasłużonych pedagogów odesłano na emeryturę, lekceważąc ich wiedzę i doświadczenie³¹.

W latach siedemdziesiątych liczba domów dziecka była względnie ustabilizowana, wynosiła bowiem 374–381, natomiast zmieniły się proporcje między liczbą sierot naturalnych (pełnych i półsierot) a społecznych na rzecz wzrostu liczby tych drugich. Powodowało to zmiany w charakterze domu dziecka, który przekształcał się w wielofunkcyjną placówkę opiekuńczo-wychowawczą³². W omawianym okresie nastąpiło też ożywienie aktywności społeczeństwa w sprawach opieki nad dzieckiem, czego przykładem było na przykład fundowanie książeczek mieszkaniowych dla wychowanków domów dziecka³³.

Na przestrzeni lat 1981–1989 miały miejsce trudne dla kraju wydarzenia historyczne, co spowodowało załamanie się wielu inicjatyw i działań. Zahamowany został też wzrost liczby placówek opieki zakładowej. W 1980 roku w Polsce funkcjonowały 342 domy dziecka, a w 1990 ich liczba zmalała do 289, czyli zlikwidowano 53 placówki. Nadal także zmniejszała się liczba sierot naturalnych i półsierot, które w 1980 roku stanowiły 34% wychowanków, a w 1990 — 26%³⁴. Istotnie pogorszyły się warunki materialne domów dziecka, co nie sprzyjało podnoszeniu jakości pracy pedagogicznej³⁵.

Polityka resortu oświaty i innych resortów współdziałających w opiece nad dzieckiem zmierzała do zapewnienia strony finansowej i rzeczowej domom dziecka. Uwzględniała nie tylko modyfikację norm i wskaźników finansowych, ale także

³⁰ W. Głuszak-Węgierska, wyd. cyt., s. 33–55.

³¹ A. Kelm, *Formy...*, wyd. cyt., s. 178.

³² Roczniki statystyczne szkolnictwa, GUS, Warszawa.

³³ Cz. Kępski, *Idea miłosierdzia a dobroczynność i opieka*, Wyd. UMCS, Lublin 2002, s. 126–135.

³⁴ Roczniki statystyczne szkolnictwa, GUS.

³⁵ S. Badora, *Uczucia...*, wyd. cyt., s. 34–35.

dostęp do środków rzeczowych, zwłaszcza zakupu żywności. Domy dziecka miały zapewnione źródła zaopatrzenia dzięki stosowanym preferencjom, co pozwalało na względnie normalne wyżywienie dzieci. Natomiast problemy stwarzały remonty placówek oraz wymiana zużytego sprzętu³⁶.

W latach osiemdziesiątych społeczeństwo było zainteresowane sprawami opieki nad sierotami. Od początku tego dziesięciolecia bardzo wzrosła liczba dzieci umieszczanych w rodzinach zastępczych, przewyższając liczbę wychowanków w domach dziecka, na przykład w 1981 roku w domach dziecka przebywało 19 456 wychowanków, a w rodzinach zastępczych aż 25 463³⁷. Podobne zjawisko występowało wcześniej tylko bezpośrednio po wojnie.

W 1989 roku ukazał się drugi raport Komitetu Ekspertów, w którym problematykę opieki nad dzieckiem i kwestię domów dziecka potraktowano jednak marginalnie³⁸.

Dokonując podsumowania przemian organizacyjnych domów dziecka w Polsce w latach 1945–1989, należy stwierdzić, że ukształtowały się one jako instytucje państwowe, powiązane z systemem opiekuńczo-wychowawczym, o scentralizowanej organizacji.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Archiwum Państwowe w Olsztynie, zespół: Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski z lat 1945–1950, *Opieka nad dziećmi i młodzieżą*, sygn. 390/212, s. 4, 16, 17.
- [2] Badora S., *Uczucia i profesjonalizm. O formach opieki zastępczej*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Częstochowa 1995.
- [3] Bartkowiak E., *Przemiany w podstawowych formach opieki nad dzieckiem osieroconym na tle zmieniających się potrzeb społecznych*, „Ruch Pedagogiczny”, 1993, nr 1–3.
- [4] Browiński Cz., *Olsztyn 1945–1970*, Wyd. Pojezierze, Olsztyn 1974.

³⁶ A. Kelm, *Węzłowe...*, wyd. cyt., s. 179.

³⁷ J. Maciaszkowa, *Z teorii i praktyki pedagogów pedagogiki opiekuńczej*, WSiP, Warszawa 1991, s. 132.

³⁸ A. Kelm, *Ocena sytuacji i propozycje reform w dziedzinie opieki nad dzieckiem*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1991, nr 1, s. 1–11.

- [5] Chmielewska I., *O niektórych błędach w wychowaniu postawy ideowej dzieci*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 1957, nr 1.
- [6] Czajkowski K., *Wychowanie zespołowe w domach dziecka. Inspiracje Makarenkowskie*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 1964.
- [7] Głuszak-Węgierska W., *Zakłady opieki całkowitej w województwie bydgoskim w latach 1945–1975*, Instytut Kształcenia Nauczycieli Oddział Doskonalenia Nauczycieli, Bydgoszcz 1984.
- [8] Hejnicka-Bezwińska T., *O zmianach w edukacji, konteksty, zagrożenia i możliwości*, Wyd. Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2000.
- [9] *Historia wychowania, wiek XX*, red. J. Miąso, PWN, Warszawa 1980.
- [10] Kelm A., *Formy opieki nad dzieckiem w Polsce Ludowej*, WSiP, Warszawa 1983.
- [11] Kelm A., *Ocena sytuacji i propozycje reform w dziedzinie opieki nad dzieckiem*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 1, 1991.
- [12] Kelm A., *Wzłowe problemy pedagogiki opiekuńczej*, Wydawnictwo Naukowe „Żak”, Warszawa 2000.
- [13] Kępski Cz., *Idea miłosierdzia a dobroczynność i opieka*, Wyd. UMCS, Lublin 2002.
- [14] Lewandowski J., *Troska o dziecko*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1980.
- [15] Maciaszkowa J., *Z teorii i praktyki pedagogów pedagogiki opiekuńczej*, WSiP, Warszawa 1991.
- [16] Mielczarek F., *Ideologiczno-polityczna indoktrynacja nauczycieli w Polsce w latach 1945–1956*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1997.
- [17] Moskal F., *Dom dziecka w czterdziestoleciu Polski Ludowej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1985.
- [18] Pawula F., *Moja działalność opiekuńcza w pierwszych latach Polski Ludowej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1984, nr 8.
- [19] *Raport o stanie oświaty w PRL*, PWN, Warszawa 1973.
- [20] Roczniki statystyczne szkolnictwa, GUS.
- [21] Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1914–1945*, Świat Książki, Warszawa 2003.
- [22] Zbyszewska Z., *Organizacja i wychowanie w domu dziecka*, Państwowy Instytut Higieny, Warszawa 1946.

ORGANIZATIONAL CHANGES IN ORPHANGES 1945–1989

ABSTRACT

During the years of 1945–1989 orphanages were put to several changes caused by social, political and economic changes in the country. They developed as centralized institutions. In the post-war years more than 22% of children were orphans, so there was an urgent need to build welfare institutions raising children. Care of orphans became one of the most important aims of educational policies.

In the first half of the 1950s pedagogical theory based on Marxist ideology influenced the whole system of education and upbringing. Another problem was financial difficulties as a result of which basic material needs of children could not be fulfilled. In 1956 there appeared changes both in the system of upbringing as well as organization of orphanages. Pedagogical thinking based on soviet examples and ideas of Makarenko were sharply criticized. Another turning point came in the years of 1962–1972. More attention was paid to integrating orphanages with the whole educational system. New changes occurred in the years 1973–1981 as a result of new administrative structure of the country, and the fact that more and more inhabitants of orphanages came from problem families shifted the main attention to re-socialization. Between 1981–1989 a lot of initiatives and activities died out and the number of orphanages was significantly reduced.

Keywords:

orphanage, natura orphane, social orphane.

Recenzent dr hab. Elżbieta Gawel-Luty